

**"ХИБНІ ДРУЗІ ПЕРЕКЛАДАЧА" В МІЖМОВНОМУ ТА ВНУТРІШНЬОМОВНОМУ КОНТЕКСТІ
(на матеріалі сучасної німецької мови)**

Статтю присвячено проблемі "хібних друзів перекладача" в сучасній німецькій мові. Запропонована класифікація такої лексики, описано її динамічний характер. Розглянуто специфічну групу сучасних інтралінгвальних "хібних друзів перекладача", поява яких була зумовлена дією позамовних чинників та дивергентними процесами у мові.

Для досягнення адекватності перекладу при передачі денотативного змісту в тексті перекладачі використовують спеціальні прийоми, маючи при цьому справу з різними типами лексичних відповідностей. Частка абсолютних еквівалентів – одиниць мови оригіналу та мови перекладу, які мають однакову структуру та об'єм значення – є при цьому насправді доволі незначною. Набагато частіше перекладач стикається з лексикою, яка може провокувати перекладацькі помилки. Однією з найпоширеніших та найвідоміших перекладацьких проблем такого типу є, так звані, "хібні друзі перекладача" (нім.: *falsche Freunde*; англ.: *false friends*; франц.: *faux amis*). Маючи зовнішню схожість зі словами мови перекладу, але відрізняючись від них змістом, вони є "пасткою" для перекладача, оскільки спричиняють помилки, які можуть викликати при перекладі не лише курйози, але й призвести до значного спотворення змісту та порушення процесу комунікації.

У перекладознавстві розрізняють два типи "хібних друзів перекладача": діяхронічні, інтралінгвальні (внутрішньомовні) та синхронічні, інтерлінгвальні (міжмовні). Поява перших зумовлена, зокрема, зміною семантики одиниць однієї й тієї ж мови в ході її історичного розвитку, напр.: середньовісньонім.: *arebeit* ≠ нововісньонім.: *Arbeit*, свн.: *veige* ≠ нвн.: *feige*, свн.: *tuot* ≠ нвн.: *Mut*. До другої групи належать лексичні одиниці, які при відмінностях у плані змісту відзначаються зовнішньою схожістю і функціонують одночасно у різних мовах, напр.: франц.: *solide* ≠ нім.: *solid*, англ.: *actually* ≠ нім.: *aktuell*, нім.: *Balance* ≠ іспан.: *balance* тощо [1:224].

Склад групи лексичних одиниць, до якої входять "хібні друзі перекладача", не є однорідним і сталим. Л.К. Латишев виділяє чотири основні типи "хібних друзів перекладача" стосовно німецької та російської мов:

1. Слова мови оригіналу, співзвучні словам мови перекладу, але такі, що повністю розходяться з ними своїм значенням, напр., *der Termin* – 1) строк; 2) судові засідання; 3) домовленість про зустріч (а не "термін").

2. Багатозначні слова мови оригіналу, в яких частина значень збігається із значенням зовні схожого слова мови перекладу, а частина значень розходиться, напр., *der Referent* – не лише 1) референт (посадова особа), але й 2) доповідач.

3. Лексичні одиниці мови оригіналу, у яких є схоже за звучанням чи написанням слово у мові перекладу, що одним із своїх значень є еквівалентом слова мови перекладу, проте у того ж самого слова мови перекладу є ще одне або кілька значень, які не мають нічого спільного із своїм звуковим (буквеним) аналогом у мові оригіналу. Наприклад: *der Radiator* – радіатор (нагрівачий пристрій), але не радіатор автомашини (нім.: *der Kehler*).

4. Назви мір, ваги та інших величин виміру, які є співзвучними в мові оригіналу і мові перекладу, але які не збігаються по кількості: *das Pfund* – 500 г, а російський фунт має 409,5 г, *der Zentner* – в Німеччині – 50 кг (100 німецьких фунтів); в Австрії та Швейцарії – 100 кг [2:164].

Одним з важливих моментів у процесі навчання перекладу є попередження, виявлення та подолання явищ міжмовної інтерференції на різних рівнях мови, причиною якої є, зокрема, "хібні друзі перекладача". Як показує практика викладання, студенти досить часто припускають помилки при перекладі такої лексики як з німецької мови на українську, так і навпаки, напр., у таких словах, як *der Konkurs* – банкрутство (помилково перекладається як "конкурс" – нім.: *der Wettbewerb*), *die Lektion* – урок (помилково перекладається як "лекція" – нім.: *die Vorlesung*; значення "лекція" є на сьогоднішній день застарілим) тощо. Сюди ж потрібно віднести й іменник латинського походження *der Aspirant* у тому значенні, в якому він вживається в російській та українській мовах – "аспірант". Це значення було запозичено з російської у слововжиток колишньої НДР. У слововжитку ж колишньої ФРН та сьогоднішньої об'єднаної Німеччини іменник *der Aspirant* є синонімом слова *der Bewerber* (як має насамперед значення "кандидат, претендент (на якесь місце)", а "аспірант" перекладається як *der Doktorand, der Promovend, der Forschungsstudent, der Dissertant*).

Проблема "хібних друзів перекладача" особливо стосується роботи зі спеціальними текстами та текстами суспільно-політичного змісту на заняттях з перекладу. Це пояснюється тим, що велику частину "хібних друзів перекладача" складають інтернаціоналізми, які, в свою чергу, значною мірою представлені у різних термінологіях та суспільно-політичній лексиці. Саме тому для запобігання помилок при передачі змісту у процесі навчання перекладу необхідно постійно акцентувати увагу майбутніх перекладачів на цій проблемі з метою формування у них звички до постійного самоконтролю, критичного ставлення до своїх знань та більш ретельного пошуку еквівалентів.

Інтернаціоналізми та інші лексеми, які належать до розряду "хібних друзів перекладача", як і вся лексико-семантична система мови, повсякчас перебувають у стані безперервного розвитку, що зумовлено новими комунікативними потребами мовців та соціально-економічними чинниками. Так, з часом, завдяки динамічній природі мовного знака, частина "хібних друзів перекладача" може втратити свій статус. Наприклад, лексичні одиниці, які були частковими "хібними друзями перекладача" (*partielle "falsche Freunde"*), тобто відрізнялися від свого звукового аналогу в іншій мові лише одним із значень, можуть набути під впливом іншої мови нового, не характерного для них раніше значення. У той же час лексеми, значення яких повністю розходилися, можуть у процесі мовного розвитку перетворитися на часткових "хібних друзів перекладача" [3:266] і т.д.

Як вже зазначалося, термін "хибні друзі перекладача" вживається не лише стосовно до двох різних мов, але й стосовно варіантів однієї й тієї самої мови, тобто це явище може мати як інтерлінгвальний, так і інтралінгвальний характер. Цікаве з погляду лексикології, соціолінгвістики та перекладу явище спостерігається у словниковому складі та слововжитку сучасної німецької мови. Ряд німецьких лінгвістів, зокрема М. Шредер та У.Фікс, виокремлюють специфічну групу "хибних друзів перекладача" [4], які не можна віднести до запозичень чи інтернаціоналізмів у тому значенні, як це є з "хибними друзями перекладача" при порівнянні двох різних мов. Їх виникнення обумовлене процесами більш ніж сорокарічного дивергентного розвитку німецької мови у колишніх соціалістичній НДР та капіталістичній ФРН – з 1949 по 1990 рік. До цієї групи мовознавці відносять слова, словосполучення та окремі значення, які були характерними для слововжитку в колишній НДР. Значна їх частина була і є вживаною також і в західнонімецькому мовному просторі, проте такі одиниці словника можуть мати там як повністю відмінне від східнонімецького значення, так і лише часткові відмінності у семантичній структурі, стилістичному забарвленні, конотаціях тощо. Отже, "хибним другом перекладача" у сучасному німецько-німецькому слововжитку М.Шредер називає слово, яке в результаті відмінностей у розвитку обох комунікативних спільнот колишніх ФРН та НДР набуло (тимчасових) дивергентних властивостей. У зв'язку з цим такі слова викликають у сучасному загальнонімецькому слововжитку різні асоціації залежно від походження комунікантів. Таким чином, у деяких випадках це призводить до неможливості реалізації комунікативних намірів мовців у повному обсязі [4:157]. До цієї групи належать, наприклад, лексеми *der Wettbewerb* – "змагання", *der Neubau* – "новобудова", *die Werktätigen* – "працівники, трудящі", *der Verbesserungsvorschlag* – "рацпропозиція", *planmäßig* – "згідно з планом", *vorfristig* – "достроково", *rationalisieren* – "раціоналізувати" та багато інших.

Описане явище "хибних друзів перекладача" у сучасному загальнонімецькому слововжитку має тимчасовий характер і є релевантним насамперед для рецептивних процесів. Знання такої лексики необхідне для правильного декодування текстів, у яких вона може вживатися, наприклад, у творах, де описано життя в колишній НДР та процеси суспільної перебудови на сході Німеччини у 1989-1990 роках. Літературні критики об'єднують їх в окрему групу – так звані, "Wendegeneration". Напр., романи "Широке поле" Гюнтера Грасса, "Московське морозиво" Аннет Грешнер, "Такі герої, як ми" Томаса Бруссіга, оповідання Крістофа Хайна, Зігфріда Ленца та багато інших.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. – 5., aktualisierte Aufl. – Wiesbaden: Quelle und Meyer, 1997. – 343 S.
2. Латышев Л.К. Технология перевода. – Москва: НВИ-Тезаурус, 2001. – 278 с.
3. Schippan Th. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1992. – 306 S.
4. Schröder M. Falsche Freunde im jüngeren Deutsch // Deutsch-deutsche Kommunikationsprobleme. – Hrsg. von M.Schröder u. U.Fix. – 2001. – S. 153-161.

Матеріал надійшов до редакції 1.04.2004 р.

Капуш А.В. "Ложные друзья переводчика" в межязыковом и внутриязыковом контексте (на материале современного немецкого языка).

Статья посвящена проблеме "ложных друзей переводчика" в современном немецком языке. Дается классификация такой лексики, описывается ее динамический характер. Рассматривается специфическая группа современных интралингвальных "ложных друзей переводчика", появление которых было обусловлено влиянием внеязыковых факторов и дивергентными процессами в языке.

Kapush A.V. Translator's "False Friends" in the Interlingual and Intralingual Context (on the material of the modern German language).

The article is devoted to the problem of the "false friends" in the modern German language. There is a classification of the vocabulary along with the description of its dynamic character. A special group of modern intralingual translator's "false friends" which appeared due to extralingual reasons and divergent processes in the language is also considered.